

Борис С. Стојковски*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за историју

Оригинални научни раг

УДК 091=124:821.163.41-97.09

DOI 10.7251/SIC2003097S

РИМОКАТОЛИЧКО ЖИТИЈЕ КНЕЗА ЛАЗАРА

Апстракт: У раду се разматра римокатоличко житије кнеза Лазара које је публикувао 1863. године руски језуита Иван Михајлович Мартинов у свом делу *Annus ecclesiasticus Graeco-slavicus*. Овај руски научник је сабрао велики број житија српских средњовековних светитеља, па је тако под 15. јуном нашао своје место и кнез Лазар. У раду ће бити дат латински текст каквим га је Михајлов објавио, а поред превода на српски језик биће дати и опсежни коментари. Оно што је посебно важно јесте улажење у траг изворима које је Михајлов користио приликом састављања овог вредног хагиографског записа на латинском језику чиме је кнез Лазар заправо, на одређени начин, преко *Annus ecclesiasticus Graeco-slavicus* ушао и међу светитеље Римокатоличке цркве. Иако је и међу другим римокатоличким писцима, посебно оним са далматинског подручја и из Дубровника, кнез Лазар и косовски завет и мит већ био увелико познат, ово житије је уистину једини прави хагиографски спис о кнезу Лазару на латинском језику.

Кључне речи: *Annus ecclesiasticus Graeco-slavicus*, Иван Мартинов, кнез Лазар, култ.

* boris.stojkovski@ff.uns.ac.rs

У опусу преминулог академика и професора Радета Михаљчића посебно место има студиозно и минуциозно проучавање епохе након пропасти династије Немањића и посебно Косовске битке, те вододелнице српске историје и једног од кључних датума целокупне српске прошлости. У његовој обимној стручној и научној библиографији издваја се неколико значајних дела посвећених управо Косовској бици, као и кнезу Лазару Хребељановићу, са посебним акцентом на култ, косовску легенду и мит. Ово су незаобилазне референце у релевантној литератури на које се свако мора ослонити ко кани да проучава српску историју након смрти цара Стефана Душана и поглавито његовог сина цара Уроша 1371. године.¹ У контексту тога, овај текст има за циљ да управо буде прилог проучавању култа и рецепције кнеза Лазара, дакако на фону истраживања која је спроводио академик Раде Михаљчић.

Сам наслов који је дат овом прилогу делује чак можда и контрадикторно, будући да данас кнез Лазар свакако није канонизован у Римокатоличкој цркви, нити се поштује као светитељ. Међутим, постоји један култни спис, једно врло специфично римокатоличко житије њему посвећено. Оно је похрањено у једном врло занимљивом делу које је у суштини компилација житија православних светитеља словенских народа, Грка, Влаха, Грузина и још неких под насловом *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, односно црквена година (календар) Грка и Словена. Аутор је руски језуита, посве интересантне биографије, Иван Михајлович Мартинов. Он је био рођен у Казању 1821. године, а умро је у Кану 1894. године. Стекао је изузетно образовање из историје и археологије на Универзитету у Санкт Петербургу, којег је завршио са златном медаљом. Након завршених студија Иван Михајлович Мартинов се упутио у обилазак Западне Европе, када је упознао биготног француског језуиту и горљивог проповедника Ксавијеа

¹ Међу тим делима издваја се неколико, попут: *Крај српског царства*, (Београд: БИГЗ, 1989); *Кнез Лазар Хребељановић. Историја, култ, предање* (Београд: БИГЗ, 1989); *Јунаци косовске легенде* (Београд: БИГЗ, 1989); *The Battle of Kosovo in History and in Popular Tradition* (Belgrade: BIGZ, 1989). Велики број других радова овом приликом неће бити наведен, али је њихов општи значај за проучавање Косовске битке, али и целокупне српске средњовековне историје велики.

де Равињана, који га је успео убедити у то да пређе на римокатоличанство. Де Равињан је био толико ревносан римокатолик да је чак одбио и место надбискупа Париза како би се више посветио прозелитизму, мисионарењу и проповеди. По професији је иначе био врсни правник. Иван Михајлович Мартинов је заједно са својим пријатељем кнезом Иваном Сергејевичем Гагарином (1814-1882) ступио у новицијат језуитског реда. Од 1854. године одузета су му сва права и имовина у Русији, а од наредне године се посветио заједно са Гагарином, прозелитској делатности према словенском свету, а нарочито према Русији. Основао је 1866. године у Версају *Словенску библиотеку* која је временом постала једна од најбогатијих библиотека у којој су се чували бројни словенски средњовековни и рановековни манускрипти, као и књиге на словенским језицима, поглавито на руском. Био је и један од оснивача *Ћирило-методијевског друштва*. Иако је добро познавао и примењивао научну методологију у својим делима, треба неизоставно поменути да је готово све своје списе писао у чврстом прозелитском и прокатоличком усмерењу и са тенденцијом ширења римокатоличанства међу православнима, под маском уједињења цркава. Био је полихистор и енциклопедиста чије су области интересовања и истраживања биле уистину многоструке. Писао је о закарпатским Русинима, а бавио се и унијатском (гркокатоличком) хагиографијом. Занимао се за разнолике славистичке теме, те у том контексту треба истаћи радове из српске средњовековне хагиографије и филологије, дајући одређене замерке на руско издање текста Стефана Првовенчаног *Житије Светог Симеона*. Није му мањкало занимања ни за бугарску и руску хагиографију. За тему овог рада, пак, значајна је његова расправа из 1868. године о чувеној збирци српских епских песама посвећених Косовском боју и преведених на француски језик од стране француског дипломате и на одређени начин слависте Адолфа Аврила. Поред приказа ове збирке Мартинов је у овом свом вредном чланку писао и о самом значају Косовске битке, али и косовског завета и мита за српску нацију и њену културу све до његовог доба.²

² Његова најцеловитија биографија до сада на српском језику код: Борис Стојковски, Иван Михајлович Мартинов-животни пут и дело једног руског језуите, *Лемки, Бойки, Гу-*

Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus је ипак за ову прилику његово најбитније дело. Овај календар је штампан у Бриселу 1863. године, на хиљадугодишњицу великоморавске мисије свете браће Ћирила и Методија. Ово дело је било до те мере важно за словенску и уопште православу хагиографију у Римокатоличкој цркви да је чак прештампано и у једанаестом тому *Acta Sanctorum* за месец октобар која су издавали бollandисти, такође иначе језуити. У *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* су редом, календарски, навођени празници и наравно пролошка светитеља за скоро сваки дан у години, уз једну методолошку специфичност. На почетку сваког дана, Мартинов је приказивао универзалне, односно општехришћанске светитеље или празнике за одређени дан (Господње, Богородичине, итд), али је потом издвојио део који је назвао *Memoriae slavicae*. У њему се за значајан број дана у години налазе житија словенских светаца, првенствено руских, али и у великој мери српских и бугарских. Вреди рећи да се у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* налазе и поједина житија влашких, па чак и грузијских светитеља, иако то за ову тему није релевантно. За овај рад је, међутим изузетно значајна још једна методолошка напомена, да је Иван Михајлович Мартинов на крају сваког житија дао списак извора и литературе коју је користио за сваку одредницу. Исто тако, на почетку ове књиге се налази и један краћи уводни текст самог Мартинова где су пописани сви важнији извори и литература коју је он користио, као и једно краће описивање појединих, пре свега, рукописа које је консултовао.³

цули, *Русини – история, сучасносц– материјална и духовна култура*, Редакторе Јанко Рамач, Роман Дрозд, (Нови Сад – Słupsk: Универзитет у Новим Садзе-Филозофски факултет, Akademia Pomorska w Słupsku, 2019), 409-424 са пратећом библиографијом.

³ Б. Стојковски, Иван Михајлович Мартинов, 416-421; Joannes Martinov, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, (Bruxellis: Typis Henrici Goemaere, 1863), 1-22 за попис извора и литературе.

Мартиновљево дело није сасвим непознато у научним круговима. За њега су знали још и Никола Радојчић, као и још неки старији проучаваоци римокатоличког култа Светог Саве. Никола Радојчић, *О животу Св. Саве од Ивана Томка Мрнавића. Светосавски зборник I* (Београд: Српска краљевска академија, 1936), 320-382; Борис Стојковски *Римокатолички култ Светог Саве. Osmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret Kultura. Zbornik radova, Ivana Živančević-Sekeruš, Biljana Šimunović-Bešlin, Željko Milanović (ur.)*, (Novi Sad: Filozofski Fakultet, 2016), 117-129. Још раније је, додуше, на њега скренуо пажњу Димитрије Витковић у контексту житија Светог Максима, деспота и владике (Бранковића) и

Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus је по много чему јединствен спис. Иако је појединих српских светитеља било и у другим римокатоличким хагиографским списима, иако је Свети Сава, примера ради, своје место нашао и у другим култним списима насталим у крилу посленика Римокатоличке цркве, овде су сабрана искључиво житија. Кнез Лазар и косовски завет су такође ушли у књижевност и хагиографију како римокатоличких Срба, тако и других словенских и несловенских писаца римокатоличке провенијенције. Међутим, ово је извесно једини у пуној мери култни спис, односно једино житије тј. Хагиографско дело уопште, посвећено кнезу Лазару.

помена његове женидбе, те је, преко њега Мартинова споменула у својој монографији о владици Максиму и Светлана Томин. В. Димитрије Витковић, *Прилог служби и животопису св. Максима владице*, Богословски гласник, година VII, књига XIII, свеска 1-2 (1908), 62-64; Светлана Томин, *Владика Максим Бранковић* (Нови Сад: Платонеум, 2007), 17; У најновије време, пак, засебне теме су биле Мартиновљева житија сремских Бранковића (укључујући и владика Максима) Светог Јована Владимира, затим краљева Стефана Првовенчаног и Милутина, те његова забелешка, пролошки запис више, о Преподобном Прохору Пчињском. Борис Стојковски, Римокатоличко житије Светог Јована Владимира. *Црквене студије 13* (2016), 91-100; исти, Римокатоличка рецепција и Житије Стефана Првовенчаног - Светог Симона. *Историја, култ, прозелитизам, Српска краљевства у Средњем веку: зборник радова са међународног научног скупа Српска краљевства у средњем веку, одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног)*, ур. Синиша Мишић, (Београд-Нови Сад-Ниш-Краљево: Филозофски факултет Одељење за историју-Центар за историјску географију и историјску демографију-Филозофски факултет одсек за историју-Универзитет у Нишу Центар за византијско-словенске студије-Град Краљево, 2017) 199-214; исти, О једној руској римокатоличкој рецепцији култа краља Милутина. *Балканские тетради-Балканске свеске* (2017), 42-51; исти, Римокатоличка хагиографска рецепција култа Светих сремских Бранковића, *Из ризнице фрушкогорских манастира* (Сремска Митровица: Историјски архив Срем), 121-138.

Што се, пак, тиче Светог Прохора Пчињског ради се о саопштењу аутора овог прилога под називом *Један римокатолички хагиографски запис о Светом Прохору Пчињском* прочитаном на научном скупу *Преподобни Прохор Пчињски-950 година у српском народу* одржаном 25-26. септембра 2020. године у манастиру Светог Прохора Пчињског и у Врању. У *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* своје место су нашли и остали српски средњовековни светитељи, те је прилично обимно и житије Стефана Дечанског, а ту су и Стефан Немања, Стефан Штиљановић, као и многи знаменити српски средњовековни архиепископи, патријарси и монаси. У току је припрема једне обимније монографске студије у којој би место нашла сва речена житија која се односе на српске средњовековне личности које се спомињу у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*.

Принцип издања житија кнеза Лазара у наредним редовима је следећи. Најпре ће бити дат оригиналан латински текст, онако како га је Мартинов публиковао 1863. године. Потом ће бити дат српски превод и ова текстуална едиција житија ће бити праћена одговарајућим историјским коментарима, везаним превасходно за изворе и литературу које је Мартинов користио за овај, доста кратак, хагиографски запис о кнезу Лазару.

Латински текст:⁴

Anno 1372 post obitum Urošii, totius Serbiae rex constitutus est Lazarus, Prilepcia oriundus, pietate non minus quam fortitudine imprimis clarus. Uxorem duxit Militzam, in religionem Euphemiam, illustri Nemanidum sanguine ortam. Regno potitus, multos viros sanctos et spirituales sibi consiliarios delegit; quorum prudentia adjutus, plures annos feliciter gubernavit, regnumque excommunicationis vinculis a temporibus Stephani Dušani irretitum curavit solvi. Monachorum amans, egenorum studiosus, erga seniores venerabundus, cum coetaneis gratosus fuisse perhibetur; ecclesiarum vero restaurator et auctor, atque eleemosynarum, quae numerari nequent, largitor exstiti porsus eximius. Ravanitsae praeclarum templum erexit, in quo et conditus est: Jerosolymam Montemque Sanctum venerabundus invisit. Verum humani generis inimidus, invidia tabescens, contra pium principem impiissimum suscitavit Amuratum, caedes et rapinam spirantem. Quem cum suasionem ab injusta sanguinis effusione avertere non valuisset Lazarus, vim vi retundere decrevit. Igitur, fortium pane erectus, innumeris Agarenis in campum Kosovo iniit; in qua gloriosam mortem oppetiit anno 1389, capite trunatus. Corpus Lazari, quem tamquam martyrem pro fide Christiana mortuum colunt Serbi, prius in vicina ecclesia conditum, dein in monasterium Ravanicense translatus est ubi hodie ut passim legitur, magna populi religione celebratur. Verumtamen Mileschichius Austriae et Etruriae inter Ragusinos consul, qui circa annum 1740 patriarchatum Ipekiensem diligenter visitavit, perhibet Lazari corpus in monasterio Opo-va, in Esclavonia, in montibus Fruške prope Petrovaradinum magno hominum concurso suo tempore cultum fuisse. Alia ad manum sunt exempla virorum,

⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 153

quorum corpora non unum in loco servare se putant illarum regionum incolae; neque mirum quum turcicis bellis huc illuc confugerint cum sanctorum reliquiis: ex qua re facile nasci potuit in hoc rerum genere perturbatio.

Овако би ово житије гласило у српском преводу. Наравно, превод је прилагођаван савременом српском језику, али се настојало да се сачувају и неки елементи житијне књижевности и изражавања прилагођеног хагиографији.

Године 1372. након Урошеве смрти, краљ целе Србије је постао Лазар, пореклом из Прилепца, побожан не мање него што је храбар⁵, и пре свега славан. За жену је узео Милицу, у светости⁶ Еуфимију, пород од крви славних Немањића. Загробивши краљевство, многе свете и духовне људе је изабрао себи за саветнике; чијом мудрошћу потпомогнут је владао срећно многе године; за његове владавине разрешио је окове екскомуникације [у које је Србија] заплетена у време Стефана Душана. Љубитељ монаха, присталица потребитих⁷, смеран према старијима, са вршњацима беше љубазан; уистину обновитељ и ктитор цркава, и беше славни милостив према сиротињи, чији се број не могаше избројати.⁸ Преславни храм Раваницу подиже, у коме беше и сахрањен; Свету Гору Јерусалимску је пречасни походио. Уистину непријатељ људског рода, сакупљајући мржњу, подиже се Мурат против побожног владара, распирујући мржњу и покољ. Њега Лазар није могао да одврати наговарањем од проливања недужне крви, ту силу је зауздао и смањιο.⁹ Стога подигавши јачу војску, небројени Агарени кренули су на поље Косово, на коме је славно умро [Лазар] 1389. године, одсечене главе. Лазарево тело, које је тако мученич-

⁵ Буквално би било побожности не мање него храбрости али је овако више у духу језика. Смисао је без сумње исти.

⁶ Наравно, мисли се на монаштво, иако је Миличино монашко име погрешно наведено.

⁷ Можда би било једноставније рећи да је био неко ко се старао о сиромашнима, ко је имао наклоност ка сиротињи. Свакако једна позната парабола из хагиографских текстова, топос који је познат још из Јеванђеља.

⁸ Читав овај одељак може се сматрати уобичајеним хагиографским топосом.

⁹ Ово би могло да значи да се супротставио тој сили, те да ју је отупео, зауздао, вратио натраг и смањιο, будући да *retundere* може да значи и отупети, зауздати, натраг вратити, и слично док *decrevit*, односно *decreasco* значи смањити.

ки погинуо за веру хришћанску, оплакаше Срби, прво беше сахрањено у оближњој цркви, потом у манастир Раваницу га пренеше, где га и дан данас, како се чита на много места, прослављају многи људи. Но, конзул Аустрије и Етрурије међу Дубровчанима Милешић, који је 1740. године пажљиво посетио Пећку патријаршију, приповеда да је Лазарево тело у манастиру Хопово, у Славонији у планинама Фрушке у близини Петроварадина, где се у његово време¹⁰ сакупљало мноштво народа и прослављају га.¹¹ Бројни су примери људи чија тела се чувају у оној области: и није чудно, јер су на то место пребегли са реликвијама својих светих: из ових ствари се лако може родити забуна око порекла.

Једно значајно име руске историје и културе Андреј Николајевич Муравјов (1806-1874) се такође нашло у списку литературе, али је и значајно коришћено. Муравјов је био и дворски (царски) чиновник, али је био и плодан писац и црквени историчар, као и хагиограф. Његово знаменито вишетомно дело *Жития святых Российской Церкви, также иверских и славянских* било је на одређени начин образац хагиографије тога доба те га екстензивно користи и цитира и Иван Михајлович Мартинов у својој компилацији светачких животописа.¹² Управо житијни књижевни елементи у Мартиновљевом запису о кнезу Лазару следе (у латинском преводу) потичу од Муравјова, али и историјски подаци о српском кнезу. Код Муравјова је записано да је кнез Лазар наследио цара Уроша, те да га је лично Душан оженио Милицом. У овом зборнику руских, грузијских и словенских житија пише и како је кнез Лазар на Миличин савет подигао Раваницу, те се описује и ктиторска делатност српскога кнеза, што је такође могло да буде извор рускоме језуити. Вероватно је одавде преузет и део који Иван Мартинов описује, а то је измирење српске цркве са Цариградском

¹⁰ У време конзула Милешића, односи се на Миху Милишића, али ће о томе бити речи нешто касније у коментарима.

¹¹ Последњи део реченице је преведен врло слободно, иако је смисао потпуно сачуван, како би превод био више у духу језика него буквалан или неки који би био ближи латинском тексту Ивана Мартинова.

¹² О њ. види Т. А. Богданова *Муравьев, Андрей Николаевич*, Православная энциклопедия. Под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, том XLVII МОР - МУРОМСКИЙ В ЧЕСТЬ ПРЕОБРАЖЕНИЯ ГОСПОДНЯ МУЖСКОЙ МОНАСТЫРЬ (Москва: Церковно-научный центр Православная энциклопедия, 2017) 662-672 са обимном литературом.

патријаршијом које је уследило управо у Лазарево време. Мартинов је извесно од Муравјова преузео и делове који говоре о најезди Турака, са којима је Лазар (наводно) закључио неки мировни уговор (можда је управо то покушај да се заузда сила) и тад се, како Муравјов наводи, и повукао у Крушевац, те је Мартинов од свог савременика и сународника можда преузео и неке детаље о Лазаревој погибији на Косову пољу и даљем култу кнежевом, будући да се и о томе поприлично детаљно пише код Муравјова. Потоњи руски аутор је такође писао и о томе да је Лазарев култ пренет у Срем на Фрушку гору, коју он пореди са Атосом. На крају, интересантно је да је Муравјов овај део о кнезу Лазару у великој мери преузео (и то и сам наводи) из *Историје* Јована Рајића, док Мартинов, који Рајића иначе редовно користи, у свом списку литературе код одељка о кнезу Лазару није ни поменуо овог српског историописца.¹³

Низ хагиографских топоса на које је указано у напоменама превода самог житија, попут Лазаревог окупљања угледних људи, помоћи сиротињи, као и покушаја да се мирно реши сукоб са Турцима (опет зауздавање силе као књижевна слика), налазе се у још једном делу на које се Мартинов позива. У питању је једно Лазарево житије које је на основу преписа из XVII века указао и саопштио га А. Вукомановић.¹⁴ Међу изворима које Мартинов наводи у списку референци које је користио приликом састављања овог хагиографског записа о кнезу Лазару јесте и један значајан менологион, односно месецослов православне цркве које је саставио протојереј Дмитриј Вершинскиј (1798-1858). Он је овим месецословом начинио пионирски покушај у руским круговима да сачини једно дело по узору на *Acta sanctorum*. Користио се и разноликим рукописним књигама париских библиотека где је иначе службовао као свештеник од 1835. до 1849. године.¹⁵ Међутим, у овом месецослову тек се може сазнати да је 15.

¹³ А. М. Муравъев, *Жития святых Российской Церкви, также иверских и славянских, мѣсяц июнь* (Санкт Петербург: Типографія Е. Метцига, 1859), 204-220.

¹⁴ А. Вукомановић, *О кнезу Лазару, Гласникъ Друштва српске словесности*, књ. XI (1859), 108-118.

¹⁵ *Вершинский (Дмитрий Степанович)*, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, под редакцией И. Е. Андреевского. т. VI Венцано – Винона (Санкт Петербург: Ефрон, 1892) 94

јун дан спомена Светог Лазара, кнеза српског и да је он погубљен од исмаилћана 1389. године.¹⁶

Још једно значајно дело, и то писано на латинском језику јасно је послужило као узор Ивану Михајловичу Мартинову и из њега је узимао очигледно и целе реченице посвећене управо кнезу Лазару. Руски језуита на крају одељка о српском владару у библиографији наводи и добро познато дело *Illyricum sacrum* чији су аутори његови претходници, а такође језуити, Даниеле Фарлати и Јакопо Колети. Овај потоњи написао је осми том у коме је и преглед историје Пећке патријаршије и ту се може прочитати како су се Срби на позив цара Леополда почели насељавати северно од Саве и Дунава, те како су мошти Светог Кнеза Лазара пренете у Хопово, где га поштују и славе многи људи. Делови Мартиновљевог текста су изгледа преузети у потпуности од Колетија, као и погрешан податак о Хопову као месту почивања Лазаревих моштију.¹⁷

Поменути конзул којег Мартинов назива *Милешић* је заправо Михо Марија Милишић (1711-1798) и био је дубровачки писац, али и аустријски конзул у Дубровнику. У свом делу под називом *Chorographia Patriarchatus Ipekiensis* Милишић уистину и пише о кнезу Лазару, између осталих. Занимљиво да и он наводи како су мошти кнеза Лазара у Фрушкој, коју и он убикује близу Петроварадина. И у Милишићевом спису могу се читати хвалоспиви о врлинама кнеза Лазара, као и његова погибија на Косову у бици против Турака, те одсецање његове главе. Овде се рецимо може прочитати и детаљ о кнезу Лазару као пријатељу сиромашних и цркве, те је сигурно Мартинов неке детаље могао сазнати и преко овог дела, без обзира што га директно не цитира у свом спису.¹⁸ Интересантно је приме-

¹⁶ Дмитриј Степáнович Вершинский, *Месяцослов православно-католической Восточной церкви*, (Санкт Петербург: И. Глазунов и комп, 1856), 92

¹⁷ Jacobo Coletto, *Illyricum sacrum, tomus octavus* (Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1819), 56.

¹⁸ Georgius Pray, *Specimen Hierarchiae Hungaricae Complectens Seriem Chronologicam Archiepiscoporum Et Episcoporum Hungariae Cum Rudi Dioecesium Delineatione*. Pars II. Addenda est *Chorographia Patriarchatus Ipekiensis* abbate Michaelae Maria Milisich, (Posonii & Cassoviae: Landerer, 1779), 442-445.

Михо Марија Милишић је спадао у онај корпус дубровачких и далматинских аутора који је Јужне Словене гледао као једну целину (илирску) и који се залагао за *Илирски* савез као

тити да се Милишић не налази споменут нити у једном од извора на које се позива Мартинов.

Могући проблем код конкретизације улоге Милишићевог дела у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* јесте и чињеница да постоји необјављен Милишићев рукопис који се чува у Аустријској националној библиотеци под називом *Regum Slavorum et Bosnensium ducum brevis historia, cui Slavonicae ecclesiae accedit chorographia*, те да остаје непознато да ли је ово дело било на неки начин познато Ивану Мартинову када је компиловао своја римокатоличка житија српских и других средњовековних светитеља, па тако и кнеза Лазара.¹⁹

Најважнији извор, ипак, Ивану Михајловичу Мартинову био је један хрватски писац, могуће бугарског порекла заправо, Фрањо Ксавер Пејачевић. Овај језуитски писац, теолог и аутор, за ову прилику најбитнијег дела, *Историја Србије* је рођен у Осијеку 15. јула 1707. године, а умро у Пожеги (у Славонији) 7. октобра 1781. године. Био је и племић, барон вировитички, из породице вероватно бугарског порекла. У својој петнаестој години је ступио у језуитски ред, а докторирао је из философије и теологије, и постао професор на више универзитета где се бавио низом значајних научних дисциплина. Већи део Пејачевићевих радова је богословске садржи-

једино решење за проблеме и положај словенских народа Балканског полуострва. Као римокатолички редовник и он је имао изражено осећање према римокатолицизму, али и Аустрији коју је видео као јединог могућег предводника оваквог уједињења. В. Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918 svezak I* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992), 308-310; John. V. Fine, *When Ethnicity did not matter in the Balkans. A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2006), 323.

¹⁹ Miho Marija Milišić, *Regum Slavorum et Bosnensium ducum brevis historia, cui Slavonicae ecclesiae accedit chorographia*, Ragusa (dat. 1790-1810), Cod. Ser. n. 4514 HAN MAG Otto Mazal, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: "Series nova" (Neuerwerbungen): Teil 4: Cod. Ser. n. 4001-4800*. (Wien: Prachner, 1975), 258-259. Према садржају који Мазал доноси, изгледа да се у овом рукопису не спомињу нигде српски владари након Немањића. Наравно, ово све треба узети са резервом, будући да овај рукопис није био доступан ни на који начин за консултовање. Мартинов у тексту житија кнеза Лазара само спомиње да је Милишић око 1740. године посетио Пећку патријаршију. Међутим, чињеница да Мартинов не помиње ниједно писано дело овог дубровачког аутора, те да га ни не наводи у списку литературе оставља отвореном сваку дискусију о Милишићевом спомињању у житију српскога кнеза Лазара.

не, али је овом приликом значајна његова историја, односно пуним називом *Historia Serviae seu colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV.* Фрањо Ксавер Пејачевић је желео у својој историји, коју је написао у форми дијалога између једног Србина и једног Бугарина, доказати, да су сви Срби, нарочито њихови владари, црквени великодостојници и уопште сви српски светитељи, били у вези с Римокатоличком црквом и редовно под њеном јурисдикцијом, све док нису доспели под турску окупацију, и тако под јак грчки црквени утицај, те су тек тада постали православни. На тај начин Фрањо Ксавер Пејачевић је желео Србима да *олакша сједињење* с Римокатоличком црквом, односно да покатоличи православни српски народ. Своје дело је саставио на основу веома богате збирке извора, међу којима је било и много рукописа, и биране литературе, од Павла Јулинца преко низа других словенских и латинских аутора и различитих историјских извора. Дело је писано изразито прозелитски, методолошки дакле крајње тенденциозно, препуно је контрадикторности, произвољних и неутемељених закључака, искривљене логике и недоследности, док му је хронологија врло често потпуно збркана и у коначници сасвим нетачна.²⁰

Упркос великом броју недостатака Фрањо Ксавер Пејачевић је један веома интересантан писац, а његова *Historia Serviae* је веома интересантно дело које би свакако требало детаљније проучавати. На руског језуиту Пејачевић је остварио уистину огроман утицај, а најеклатантнији пример је и случај Мартиновљевог житија српског краља Милутина где се јако добро види колико је Пејачевић утицао не само по питању тенденциозности, већ и по питању (погрешне) хронологије. Осим тога, на овом примеру се јако добро примећује хронолошка збрка и у самом Пејачевићевом делу, од

²⁰ До данас непревазиђена анализа код Nikola Radojčić, *Istorija Srbije Franje Ksavera barona Pejačevića. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 5–6 (1930), 253–304. Занимљиво је да се Пејачевићем бавио и контроверзни сисачки бискуп Владо Кошић који је чак и докторирао на његовом теолошком делу, уп. Vlado Košić, *Teolog Franjo Ksaver Pejačević - (1707. - 1781.): značajke.* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997). У овом се делу нарочито истиче Пејачевићев допринос историји, као и окренутост ка *мисли хришћанског Истока*, дакако са умањивањем његових прозелитских тенденција и представљањем истих као намера за помирењем цркава.

самих година Милутинове владавине, хронологије његових бракова, контаката са Западом, итд.²¹

Пејачевић је, тако, без сумње кључан извор за Мартинова, и у житију кнеза Лазара. Пејачевић, наиме, пише о Прилепцу као родном месту кнеза Лазара (хрватски језуита га, додуше означава као *Prilaz*), као и о наводно владарском (краљевском) пореклу кнегиње Милице од Немањића, те пише још и како је Лазар постао деспот целе Србије. Треба имати на уму, будући да је дело писано у дијалогу, да се расправља и о Лазаревој титули, те, следствено томе, Пејачевић ипак наводи и како је Лазар називан кнезом у српским изворима и рукописима. Занимљиво је да Мартинов пише како су Лазареве мошти у Хопову биле похрањене, а Врдник где су склоњене ни не спомиње, док је код његовог извора Фрање Ксавера Пејачевића баш обрнуто. Он пише како су пренете Лазареве мошти у манастир Врдник, док њихово наводно почивалиште у манастиру Хопову не наводи. Занимљиво је, дакле, да Мартинов ни свог највећег узора Пејачевића не користи доследно, већ је овде, како је већ речено, коришћен *Illyricum sacrum*.²² Исто тако, Пејачевић нигде не наводи Петроварадин нити Фрушку гору, што наводи низ других аутора, као што се могло видети. То најбоље показује Мартиновљеву методологију, он је просто компиловао из свих наведених извора по нешто. Лазарев погреб у Раваници Пејачевић користи и као прилику да наведе чињеницу да је кнез Лазар подигао и богато обдаривао овај манастир, што је исто податак који је Мартинов и овде могао наћи. Фрањо Ксавер Пејачевић је исправно навео Миличино монашко име као Евгенија, док је Иван Михајлович Мартинов, преузео име њене сараднице Јефимије, односно Јелене Мрњавчевић, жене деспота Јована Угљеше који је погинуо на Марици 1371. године. И поред доминантног прозелитизма и настојања да се српски средњовековни владари вежу чврсто за Рим и

²¹ Б. Стојковски, О једној руској римокатоличкој рецепцији, 47-48.

²² Једина могућа веза са Хоповом јесте чињеница да су током аустријско-турског рата 1788-1791. године драгоцености из манастира Раваница склоњене у тај манастир. Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 202. као што је добро познато, раванички калуђери су најпре отишли у Сентандреју у време Велике сеобе Срба, а неколико година касније обновили су запустели Врдник, в. исто, 206-211

папство, Иван Мартинов то у житију Светог кнеза Лазара не чини. Са друге стране, везујућу Лазара за угарског краља Лајоша Великог, коме је српски владар извесно био вазал, Пејачевић је настојао да докаже да је и кнез Лазар Хребељановић био римокатолик. Међутим, руски језуита то није нашао за сходно да преузме од Пејачевића.²³

Оно што је нејасно, јесте податак који Мартинов наводи о 1372. години као датуму почетка наводне Лазареве владавине. Исти се наводи нигде у поменутих изворима које је Мартинов написао да је консултовао. Стога се може закључити да је вероватно пошао за оним подацима који кажу да је Лазар завладао Србијом након смрти српског цара Уроша 1371. године, те је он хронолошки, сасвим слободно, датовао почетак владавине кнеза Лазара у 1372. годину. Исто тако, у списку извора и литературе које је Мартинов консултовао за житије кнеза Лазара пописано је и Цамблаково *Житије Светог Стефана Дечанског*. Мартинов овде не наводи који је рукопис или издање користио, али под 11. новембром, где се налази, иначе најобимније од свих житија српских средњовековних владара, пише како је користио Шафариково издање из 1859. године.²⁴ Оно што остаје неразјашњено, јесте, у којој мери и конкретно за које податке о кнезу Лазару је Иван Михајлович Мартинов користио Григорија Цамблака и житије Стефана Дечанског настало из његовог пера.

Житије кнеза Лазара у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* упркос својим методолошким и другим недостацима представља јединствен споменик култа кнеза Лазара међу римокатолицима. То је заправо једини његов уистину хагиографски спис на латинском језику који је настао у крилу Римокатоличке цркве. Иако је Иван Михајлович Мартинов, аутор овог житија, добро познавао и чак писао о култу српског кнеза и косовском завету, они у овом житију нису нашли довољно места. Надаље, занимљиво

²³ Franz Xaver Pejacsevich, *Historia Serviae seu Colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV.* (Colocae: Typis scholarum piarum, 1799), 324-334, 336, 341.

Са друге стране, управо је од Пејачевића Мартинов тражио везу краља Милутина са Римокатоличком црквом, в.

²⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 275-277.

је приметити да Мартинов ни на који начин не повезује српског кнеза са Римокатоличком црквом, нити се у овом житију може наћи икаква црта прозелитизма, која се примећује у бројним другим житијним списима у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Ако се узме у обзир значај Светог кнеза Лазара и косовског мита већ и у време када Мартинов саставља свој календар православних светитеља, овакав приступ кнезу Лазару још више изненађује. На примеру овог житија види се доста јасно и методологија, као и приступ Ивана Михајловича Мартинова. Иако ерудита и полихистор, очигледно је појединим хагиографијама приступао крајње компилаторски. Међутим, његовом спису и житијима које је приредио не мањка ни значаја ни занимљивости.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Antoljak Stjepan, *Hrvatska historiografija do 1918 svezak I* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992).
- Т. А. Богданова Муравьев, Андрей Николаевич, *Православная энциклопедия.*, том XLVII МОР - МУРОМСКИЙ В ЧЕСТЬ ПРЕОБРАЖЕНИЯ ГОСПОДНЯ МУЖСКОЙ МОНАСТЫРЬ Под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла (Москва: Церковно-научный центр Православная энциклопедия, 2017) 662-672.
- Вершиинский, Дмитри Степанович, *Месяцослов православно-католической Восточной церкви*, (Санкт Петербург: И. Глазунов и комп, 1856)
- Вершинский (Дмитрий Степанович), *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, под редакцией И. Е. Андреевского. т. VI Венцано – Винона (Санкт Петербург: Ефрон, 1892), 94.
- Витковић Димитрије, Прилог служби и животопису св. Максима владике, *Богословски гласник*, година VII, књига XIII, свеска 1-2 (1908), 62-64.
- А. Вукомановић, О кнезу Лазару, *Гласник Друштва српске словесности*, књ. XI (1859), 108-118.

- Košić Vlado, *Teolog Franjo Ksaver Pejačević - (1707. - 1781.): značajke*. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997).
- Martinov Joannes, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, (Bruxellis: Typis Henrici Goemaere, 1863).
- Mazal Otto, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: «Series nova» (Neuerwerbungen): Teil 4: Cod. Ser. n. 4001-4800*. (Wien: Prachner, 1975).
- Milišić Miho Marija, *Regum Slavorum et Bosnensium ducum brevis historia, cui Slavonicae ecclesiae accedit chorographia*, Ragusa (dat. 1790-1810), ÖNB Cod. Ser. n. 4514 HAN MAG.
- Михаљчић, Раде, *Крај српског царства*, (Београд: БИГЗ, 1989);
- Исти, *Кнез Лазар Хребелановић. Историја, култ, предање* (Београд: БИГЗ, 1989);
- Исти, *Јунаци косовске легенде* (Београд: БИГЗ, 1989);
- Исти, *The Battle of Kosovo in History and in Popular Tradition* (Belgrade: BIGZ, 1989)
- А. М. Муравьев, *Жития святых Российской Церкви, также иверских и славянских, мѣсяц июнь* (Санкт Петербург: Типографія Е. Метцига, 1859).
- Pejacsevich Franz Xaver, *Historia Serviae seu Colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV.* (Colocae: Typis scholarum piarum, 1799).
- Pray Georgius, *Specimen Hierarchiae Hungaricae Complectens Seriem Chronologicam Archiepiscoporum Et Episcoporum Hungariae Cum Rudi Dioecesium Delineatione. Pars II. Addenda est Chorographia Patriarchatus Ipekiensis abbate Michaelae Maria Milisich, (Posonii & Cassoviae: Landerer, 1779).*
- Radojčić Nikola, *Istorija Srbije Franje Ksavera barona Pejačevića. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede 5–6 (1930), 253–304.*
- Исти, *О животу Св. Саве од Ивана Томка Мрнавића. Светосавски зборник I* (Београд: Српска краљевска академија, 1936), 320-382.
- Стојковски Борис, *Римокатоличко житије Светог Јована Владимира. Црквене студије 13 (2016), 91-100;*
- Исти, *Римокатолички култ Светог Саве. Osmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret Kultura. Zbornik radova, Ivana Živančević-Sekeruš, Biljana Šimunović-Bešlin, Željko Milanović (ur.), (Novi Sad: Filozofski Fakultet, 2016), 117-129.*
- Исти, *Римокатоличка рецепција и Житије Стефана Првовенчаног - Светог Симона. Историја, култ, прозелитизам, Српска краљевства у Средњем веку: зборник*

- радова са међународног научног скупа Српска краљевства у средњем веку, одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног), ур. Синиша Мишић, (Београд-Нови Сад-Ниш-Краљево: Филозофски факултет Одељење за историју-Центар за историјску географију и историјску демографију-Филозофски факултет одсек за историју-Универзитет у Нишу Центар за византијско-словенске студије-Град Краљево, 2017) 199-214;
- Исти, О једној руској римокатоличкој рецепцији култа краља Милутина. *Балканские тетради-Балканске свеске* (2017), 42-51;
- Исти, Римокатоличка хагиографска рецепција култа Светих сремских Бранковића, *Из ризнице фрушкогорских манастира* (Сремска Митровица: Историјски архив Срем), 121-138.
- Исти, Иван Михајлович Мартинов-животни пут и дело једног руског језуите, *Лемки, Бойки, Гуцули, Русини – история, сучасносц– материялна и духовна култура*, Редакторе Јанко Рамач, Роман Дрозд, (Нови Сад – Słupsk: Универзитет у Новим Садзе-Филозофски факултет, Akademia Pomorska w Słupsku, 2019), 409-424.
- Томин Светлана, *Владика Максим Бранковић* (Нови Сад: Платонеум, 2007)
- Fine John. V., *When Ethnicity did not matter in the Balkans. A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods* (Ann Arbor: The University of Michigan Pres, 2006)
- Coletto Jacobo, *Illyricum sacrum, tomus octavus* (Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1819)

Boris Stojkovski

THE ROMAN CATHOLIC LIFE (VITA) OF PRINCE LAZAR

Summary: *In the scientific opus of the late academician and professor Rade Mihaljčić, one of the central places has been occupied by the problem of the battle of Kosovo in 1389, as well as on the life and cult of Prince Lazar Hrebeljanović. This paper has an aim to provide some new and interesting contributions to the cult of this Serbian medieval prince. It is the Roman catholic Life of Prince Lazar Hrebeljanović written in 1863 by a Russian Jesuit Ivan Mikhailovitch Martynov. In this year he has published a voluminous compendium of Roman Catholic hagiography entitled Annus ecclesiasticus Graeco-slavicus in which he chronologically, as in calendar, listed the lives of Christian saints as well as the Orthodox ones. Among them, many of Serbian medieval saints got their first Roman Catholic Latin cult writing. Such is also Prince Lazar Hrebeljanović. Martynov has used many interesting sources and in the paper, it is discussed in details the different influences on Martynov's hagiographic piece on Saint Prince Lazar, especially those of Jacopo Coletti and his Illyricum sacrum and in particular Franz Xaver Pejačević and his Historia Serviae. Besides these, Martynov has consulted some Slavonic sources as well as some Russian literature and compilations of lives of saints. The work of Ivan Martynov is a unique example of the Roman Catholic cult of Prince Lazar Hrebeljanović and a valuable written monument on the reception of a medieval saints' cult.*

Keywords: *Prince Lazar Hrebeljanović, Annus ecclesiasticus Graeco-slavicus, Roman Catholic Church, hagiography*